

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ**

ОСНОВИ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ

конспект лекцій

з курсу

**для здобувачів вищої освіти першого бакалаврського рівня
спеціальності 021 “Аудіовізуальне мистецтво та виробництво”**

Харків, 2022

УДК 808.5:075.2

О-75

Друкується за рішенням науково-методичної ради Харківської державної академії культури (протокол № 1 від 31.08.2022)

Рецензенти:

М. Жигайло, кандидат культурології

Ю. Коваленко, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри телерепортерської майстерності

О-75 Основи мовленнєвої культури : конспект лекцій з курсу для здобувачів вищої освіти першого (бакалавр.) рівня, спец. 021 “Аудіовізуальне мистецтво та виробництво”. М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури, Ф-т аудіовізуал. мистецтва, Каф. телерепортерської майстерності ; [уклад. Т. Логінова]. Харків : ХДАК, 2022. 23 с.

Наведений конспект лекцій з навчального курсу «Основи мовленнєвої культури», який є одним з базових для підготовки бакалаврів зі спеціальності 021 “Аудіовізуальне мистецтво та виробництво”, доповнює робочу програму курсу та створений відповідно до змісту освітньої програми “Відеоблогінг і телерепортерство”. Курс покликаний сформулювати уявлення про мистецтво слова в аудіовізуальній творчості та виробити практичні навички з літературно-розмовного мовлення, властивого до медійного дискурсу. Для студентів, викладачів, аспірантів, слухачів системи підвищення кваліфікації та післядипломної освіти.

УДК 808.5:075.2(073.034)

© Харківська державна академія культури, 2022 р.

© Т. Логінова, 2022 р.

Зміст

Лекція №1. Особливості фізіологічного та фонаційного дихання. Типи дихання.....	4
Лекція №2. Анатомія і фізіологія голосового апарату.....	5
Лекція №3 Нормативність мови як невіддільна умова та ознака професійності культури телерепортера. Орфоепія української літературної мови.....	9
Лекція №4 Створення комплексу тренувальних вправ для індивідуального виправлення мовних недоліків студентів.....	12
Лекція №5 Логічна виразність мовлення: мовний такт, логічний наголос, паузи, інтонація.....	13

Лекція № 1. (2 години)

Тема: Особливості фізіологічного та фонаційного дихання. Типи дихання

Мета вивчення: Вступні заняття з цього розділу присвячуються анатомії та фізіології мовного апарату, вивченню процесу звукоутворення, першоосною якого є фонаційне дихання. Від цього залежить не тільки інтенсивність роботи всіх голосових органів (їх повнозвучність, сила, легкість, висота), а й правильна вимова звуків.

План

1. Особливості фізіологічного та фонаційного дихання.
2. Типи дихання
3. Основне положення голосового апарату при правильній звукотечії

Основний зміст

ДИХАННЯ.

Робота над диханням – перша і обов’язкова умова в ефективній роботі з мовних постановки голосу.

Голосова функція органів мови тісно пов’язана з диханням. Власне, мова без дихання неможлива. Добре організоване дихання за змішано-діафрагматичним типом є головною і основною базою для роботи з мовної постановки голосу. Тому роботі над диханням треба відвести значне місце в загальній системі виховання фахівця мовленнєвої спеціальності.

Студенти повинні знати про різні типи дихання (високий, або ключичний; середній, або грудний; низький, або діафрагмальний; змішано-діафрагмальний), їх ознаки і при потребі вміти їх застосовувати. Глибина, частота, та „близькість” як необхідні якості фонаційного дихання.

Навички „переключення” дихання у забезпеченні якісного звучання у будь-яких мовленнєвих ситуаціях.

ОСНОВНЕ ПОЛОЖЕННЯ ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ ПРИ ПРАВИЛЬНІЙ ЗВУКОТЕЧІЇ.

Для початку природної і вільної звукотечії треба знайти основне положення голосового апарату.

1. Рот добре відкритий у вертикальному напрямі; форма губів наближається до форми букви О;
2. Язик лежить плоско, кінчиком торкаючись нижніх передніх зубів, при опущеному корені (ніби для позіху);
3. Піднебінна підвіска (маленький язичок) злегка піднята;
4. Глотка злегка розширена (як на початку позіху),
5. Гортань опущена,
6. грудна клітина злегка розширена і легені наповнені деяким запасом повітря (не переповнюючи їх).

В кожному з цих положень знаходяться елементи, які забезпечують звуку вільний, природний прохід з гортані до резонаторів. Злегка розширене положення глотки (пункт 4) позбавляє звук горлового, затиснутого відтінку.

Опускання гортані (пункт 5) зв'язане з розширенням глотки і тому не потребує спеціальної скерованої уваги і самостійного руху. Опущений корінь язика (пункт 2) не заважає вільному проходженню (пункт 3) звуку.

Піднята піднебінна завіска (пункт 3), усуває носовий, гугнявий відтінок голосу. Крім того, піднятий язичок дає можливість краще використати тверде піднебіння як резонатор.

Зібрана форма рота (пункт 1) не допускає розсіювання звуку і створює щось подібне до рупора, який направляє звук у відповідні близько розташовані резонатори.

Основне положення являється відправною точкою при підготовці до звукотечії і може дещо змінюватися в залежності від висоти і відтінка звуку, в залежності від голосних та приголосних, а також від кількості повітря, що витискається при утворенні звуку.

Зв'язок звуку з диханням відомий. Пункт 6 «основного положення» говорить не стільки про залежність звуку від дихання, скільки про вірне співвідношення дихання і звуку.

Засвоєння «основного положення» звукового апарату є лише попередньою стадією в подальшій роботі над голосом.

Приступити до комплексної роботи над звуком (розвинення сили, гучності, обсягу і гнучності голосу) не можна, не перевіривши попередньо самого звучання, його вірного спрямування і правильного резонування.

Треба навчитися з перших кроків добиватися звучності і сили звуку, не напружуючи зв'язок, а, користуючись «основним положенням», спрямовувати його легко і безпосередньо до близько розташованих резонаторів (зуби, піднебіння, лицевий кістяк).

Питання для самостійної роботи:

1. Техніка мовлення: дикція, дихання, голос
2. Теорії голосоутворення (міоеластична і нейрохронаксична).

Практичні завдання: Тренування дихання у гімнастичних вправах. Спеціальні вправи для тренування дихання.

Самостійна робота: Засвоєння вправ на засвоєння фонаційного типу дихання..

Лекція № 2. (2 години)

Тема: Анатомія і фізіологія голосового апарату

Мета вивчення:

Набуття знань з теорії: анатомії та фізіології мовного апарату. Три системи мовного – рухального аналізатора: резонаторна; генераторна енергетична системи голосоутворення. Периферійний відділ (дихальна система, голосова, артикуляційна).

План

1. Анатомія та фізіологія мовного апарату.
2. Три системи мовного – рухального аналізатора: резонаторна (ротовий, глоточний, носоглоточний резонатори); генераторна (голосові зв'язки, що породжують

первинний звук гортані і “відповідальний” за голосні звуки і дзвінки приголосні; шумовий генератор, що породжує інші приголосні); енергетична система (механізми і шляхи “зовнішнього дихання”).

3. Периферійний відділ (дихальна система, голосова, артикуляційна).

Основний зміст

АНАТОМІЯ І ФІЗИОЛОГІЯ ГОЛОСОВОГО АПАРАТУ.

Звучання голосу – це, по суті, результат видиху. Повітря, яке видихається із легенів, надходить через бронхи в трохею, дихальне горло, звідки потрапляє до гортані.

В гортані, що уявляє з себе трикутну коробку, яка складається із хрящів і м’язів, знаходяться голосові зв’язки.

Гортань складається з чотирьох хрящів:

1. щитовидного (верхнього),
2. персневидного (нижнього),
3. двох черпакуватих (пірамідальних).

Голосові зв’язки містяться в гортані. Це еластичні м’язи, обтягнені слизовою оболонкою. Вони прикріплені до голосових паростків черпакуватих хрящів, які, в свою чергу, прикріплюються до широкої частини персневидного хряща.

М’язи, що керують рухами черпакуватих хрящів, завідують одночасно й діяльністю голосових зв’язок, які можуть напружуватись і стулятись, або навпаки, слабнути і утворювати щілину, ту або іншу за розміром і за виглядом.

Під час видиху щілина більш-менш широко розкривається. При видосі (німому, без звукоутворення) вона теж відкрита.

Звуки утворюються за допомогою зімкнутої голосової щілини. Повітря, прориваючись між зімкнутими зв’язками, приводить їх у рух, від чого і створюється звук голосу.

Напруження (натягування голосових зв’язок, які необхідні для утворення звуку, відбувається, як відомо, при скороченні м’язів щитовидного та черпакуватих хрящів. Чим більше скорочуються м’язи, тим більше натягуються голосові зв’язки (подібно до натягнутої струни) і тим вище буде утворений звук. Є ще один тип звуку, так званий фальцет, який утворюється при неповній дії зв’язок, тобто при коливанні лише їх країв.

Теоретичні основи виховання голосу та мовлення

ПОСТАНОВКА ГОЛОСУ.

Поставити голос – це, перш за все, розвинути і укріпити всі голосові дані: обсяг, силу, звучність голосу, якщо голосовий матеріал придатний до роботи, тобто, коли людина користується властивим йому, а не штучним голосом.

У випадках невірної користування голосом, що спотворює його природне звучання, необхідно перш за все, поставити голос в умови вірної звукотечії. Для цього треба знайти вірний контакт з диханням і відшукати справжній, властивий даній людині звук.

Іноді людина говорить «нижче», ніж це відповідає його голосовим даним, іноді, за звичкою, людина не помічає, що голос її у мовленні затиснутий, позбавлений звучності і не дає можливості розвинути і розширити діапазон. Іноді зустрічається горловий відтінок голосу, який є наслідком невірною спрямування звуку. Іноді зустрічається людина із затиснутою глоткою, що є наслідком невірних функцій окрамних частин звукомого апарату.

Поставити голос – значить допомогти йому виявити максимальною мірою властивості, які він повинен мати, тобто:

1. благозвучність (наявність «металу», відсутність носового та інших неприємних відтінків),
2. діапазон (обсяг від найнижчої ноти до найвищої) не менш ніж 1,5 октави,
3. витривалість (здатність довго, не стомлюючись, говорити повним, чистим звуком),
4. силу (здатність наповнювати повноцінним звуком все приміщення),
5. рухливість (здатність володіти так званими важелями тону, силою і тривалістю, змінюючи їх у той, або інший бік, а також мистецтво міняти забарвленість звуку).

ПОСТАНОВКА ГОЛОСУ ВОКАЛЬНА І МОВНА.

Головна різниця між співом і мовою полягає у природі мовного і вокального звуку.

Вокальний звук менш багатий на обертони, він легко вкладається в рамки нотних знаків, строго тримаючись на одній висоті.

У співі – слова розтягнені у часі, звуки тривалі.

Мовний звук швидше нагадує комплекс звуків, акорд, тобто сполучення кількох тонів, що звучать одночасно. Цей акорд значно багатший на обертони, ніж вокальний звук.

У мові – слова не розтягнені у часі, звуки короткі. Але, як у мові, так і у співі, народження звуку, його виникнення, звучання – залежать від процесу дихання.

Спільним для вокальної і мовної постановки голосу є єдиний тип дихання – змішано-діафрагматичний.

РЕЗОНАТОРИ

Процес звучання визначається не тільки рухом зв'язок. Внаслідок зімкнення і розімкнення зв'язок утворюється надто слабкий звук.

Підсилювачами звуку являються резонатори, тобто порожнини, які лежать вще і нижче гортані. До резонаторів відносяться:

1. грудна клітина,
2. лицевий кістяк,
3. лобна пазуха,
4. верхня порожнина носа,
5. середня порожнина носа,
6. нижня порожнини носа,
7. тверде піднебіння,
8. зуби.

Резонатори, які знаходяться нижче гортані, називаються грудними. Вони надають голосу м'якість, оксамитовість.

Резонатори, які містяться вище гортані, об'єднуються в назві – головний резонатор, або надставна труба, й надають голосові дзвінкість, яскравість.

Оскільки сила і звучність голосу залежать не тільки від тиску повітря, що видихається, але також і від вірного його направлення в резонатори, тому людина повинна мати в здоровому стані (без будь-яких органічних деформацій) легені, порожняви носа і носоглотки, гортань, зв'язки.

РЕГІСТРИ.

У мові спостерігається можливість змінювати висоти мовного звучання, що утворює певну мелодику мови.

Однак, цією можливістю користуються не всі в однаковій мірі. Часто доводиться чути одноманітну мову, яка надзвичайно стомлює слухачів.

Необхідно розвивати обсяг (діапазон) свого голосу і навчитися користуватися всіма його регістрами.

Голосовим регістром називається певна кількість звуків послідовної висоти, які відтворюються при одному положенні частин голосового апарату і які мають однаковий характер звучання.

Визначають, як правило, три регістри:

1. грудний, або нижній,
2. головний, або верхній,
3. середній, або змішаний.

Говорячи на нижніх нотах, ми, звичайно, користуємося грудним резонатором.

Високі ноти відбиваються, звичайно, у головному резонаторі. Найбільш зичним і більшш застосованим у мові є середній регістр, коли звук відбивається в резонаторах порожнини носа, піднебіння, зубів і лицевого кістяка.

Найбільш майстерним є той виконавець, у якого голос з одного регістру до другого переходить непомітно і м'яко. Досягнути цього можна лише великою тривалою роботою, шляхом різних складних вправ.

Ці вправи треба ускладнювати послідовно, не допускаючи перевантаження голосових зв'язок, які поступово зміцнюються.

ТЕМБРИ.

Звук, який породжується рухом голосових зв'язок і має різну силу звучання в залежності від використання тих чи інших резонаторів, має ще й інші, властиві йому, якості.

До них відносяться висота і тембр голосу. Загальновідомо існування таких основних шести груп голосів, які визначаються обсягом звучання:

Чоловічі голоси: бас, баритон, тенор.

Жіночі голоси: контральто, мецо-сопрано, сопрано.

Людська гортань може видавати певну кількість звуків різної висоти (в середньому біля двох октав), при чому більш низькими будуть ті звуки, які відтворюються гортанню більших розмірів, з найбільш довгими і товстими голосовими зв'язками (чоловіча гортань в 1,5 рази більше жіночої).

Людському голосу, який має багато спільного з музичним інструментом, властива ще одна якість – тембр звуку.

Подібно до того, як всякий інструмент має своє забарвлення, свій характер звуку, кожному голосу властивий свій тембр. Це та якість голосу, завдяки якій можна пізнати людину, не бачачи, а тільки чуючи її. Пояснюється це тим, що в кожному голосі, окрім «основного» головного тону, ще мається ряд додаткових, слабкіших, допоміжних тонів, що збагачують його і надають йому специфічності. Ці слабкі тони мають назву «обертонів». Чим багатший голос на обертони, тим він музикальніший і красивіший.

Цих характерних особливостей і властивостей звук набуває в надставній трубі, (тобто в носоглотці, в носовій і ротовій порожняках), при чому те чи інше забарвлення звуку залежить, крім того, ще й від будови голосових органів і голосового апарату в цілому.

Різноманітність тембрів людського голосу пояснюється більшою чи меншою рухливістю окремих частин резонаторів (тобто надставної труби) і властивістю людини міняти їх положення.

Зміна тембру голосу можлива тільки до певної міри. Можна відучити людину від горлового, зубного і відкритого звуку, якщо у неї немає органічних вад. Докорінно ж змінити тембр голосу, який властивий даній людині, тобто прищепити їй зовсім інші, нові, що не відповідають її голосовому матеріалу, тембральні відтінки – ніяка школа, звичайно, не в силі.

Питання для самостійної роботи:

1. Анатомія та фізіологія мовного апарату.
2. Три системи мовного – рухального аналізатора: резонаторна (ротовий, глоточний, носоглоточний резонатори); генераторна (голосові зв'язки, що породжують первинний звук гортані і “відповідальний” за голосні звуки і дзвінки приголосні; шумовий генератор, що породжує інші приголосні); енергетична система (механізми і шляхи “зовнішнього дихання”).
3. Периферійний відділ (дихальна система, голосова, артикуляційна).

Практичні завдання: Тренінг проводиться не тільки в статичі (стоячи, сидячи, лежачи), а й під час руху (нахилянь, підстрибувань тощо).

Самостійна робота: Написання рефератів, що закріплюють отримані знання з анатомії та фізіології голосового апарату та гігієни голо

Лекція № 3. (4 години)

Тема: Нормативність мови як невіддільна умова та ознака професійності культури телерепортера. Орфоепія української літературної мови.

Мета вивчення: Основні завдання – засвоєння правил української та російської літературної вимови, практичне бездоганне володіння ними в процесі мовлення.

Культура мови починається з орфоепії, що є системою загальноприйнятих правил у мовознавстві, які і визначають норми літературної вимови. Розділ включає: нормативну вимову голосних, приголосних звуків, звукосполучень, фонетичні явища окремих граматичних форм, такі як асиміляція та спрощення, правильне наголошування слів.

З перших років навчання студенти повинні досконало оволодіти найкращими традиціями сценічного слова, адже у розв'язання проблеми кодифікації мови велику

роль відіграв як український, так і російський театри. Видатні діячі культури вважали, що еталоном української та російської вимови – має стати літературна мова.

План

1. Основні норми української орфоєпії.
2. Орфоєпія сучасної російської літературної мови

Основний зміст

ОСНОВНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОЄПІЇ.

ОРФОЄПІЯ – (від грецької „орфос” – правильний, та „епос” – мовлення – «правильне мовлення») – сукупність норм літературної вимови.

Орфоєпія історично складається водночас із формуванням національної мови. Норми української літературної мови в її основних рисах сформувалися на базі вимови середньо наддніпрянських говорів (київського та полтавського), з засвоєнням і уніфікацією окремих рис інших народних говорів, які існують в межах трьох (південно-східних, південно-західних та північних) діалектних груп України.

Літературна мова – явище наддіалектне, але в ньому теж відбуваються зміни, які властиві всім живим мовам. В живому процесі змін і становлення норм вимови, коли нові форми тільки починають своє життя в мові, а старі ще не відійшли, часто трапляються такі явища, як дві вимови деяких сполучень (*[св]ім* і *[с'в]ім*), або два наголоси у слові (*тАкож* і *такОж*), які однаково є літературними. І тому слід частіше звертатися до орфоєпічних словників, де фіксуються ці зміни.

Взірцем української літературної мови завжди був театр, який активно впливав на формування мовної культури людей. Мовлення на сцені є ще й одним із виразних засобів акторської гри. Театр потребує від акторів бездоганного володіння єдиними нормами вимови, суворої нормативності, і в той же час використання усього багатства мови – діалектизмів, архаїзмів, соціальних жаргонів – для створення мовних характеристик персонажів.

Разом з тим слід пам'ятати, що в театрі відхилення від літературної норми, якщо воно не задане автором для створення певного образу, знижує культуру сценічного мистецтва. У виставах за п'єсами будь якого жанру та стилю завжди необхідно створювати єдиний мовний фон вистави – бездоганну літературну вимову.

Приголосний (**ц**) у літературній вимові здебільшого м'який: *кравець, криця, молодиця, цямрина, цяточка, цяця, цькувати цьогорічний, Цюріх*. Твердий він завжди перед (**е**), (**и**): *цебро, цегла, цедра, цей, церква, цибуля, циган, цикламен, цимбали, цит'єте*.

Потрібно чітко розрізнити у вимові звуки (**ц**) і (**ч**), звертаючи увагу на те, що при вимові (**ц**) кінчик язика впирається в передні зуби. Щоб звучав (**ч**), вимовляйте (**ц**), але кінчик язика при цьому відсувайте назад, за альвеоли, а губи витягуйте вперед: **ца-ча, цо-чо, цу-чу, ци-чи** (*цар-час, цього-чого, цьомкати-чокати, цьоголіток-чолобитна, цукровий-чудовий, цирк-чин, циркуль-чиркання, синиця-синичка, сестриця-сестричка, лисиця-лисичка*).

*Цар не вогонь, а ходячи біля нього, обпечешся.

*Коли б пан за плуга взявся, то й світа б видцурався.

*Знається, як циган на вівцях: яка сива, така сита.

- *Часом з квасом, порою з водою.
- *Час мине – сльози зжене.
- *Чуже бачить під лісом, а свого небачить під носом.
- *Чи в камінь головою, чи каменем в голову.
- *Дурному й чрепок цяцька.

У кінці слів (**ц**) вимовляється пом'якшено: *багрець, буханець, куманець, навпростець, олівець, сердець, Донець, Ингулець, Трускавець, Тростянець, Чернівець*. Тверда вимова (**ц**) у такій позиції, яка властива, приміром, дуяким говорам Буковини (*отец, хлопец, вінец*) є відхиленням від орфоепічних норм української літературної мови. Лише у запозичених словах та деяких вигуках літературній вимові властивий твердий кінцевий (**ц**): *абзац, палац, плац, паяц, шприц, бац, клац*.

Пливе місяць молоденький,
Розігнувши роги,
Марусенька, в місяць глядя,
Стоїть край дороги.
(Л.Боровиковський)

Любив я тебе дівчиною,
Любитиму молодичею,
Довго, довго та й буду ждати,
Покіль станеш удовичею.
(Українська народна пісня)

І тривожив душу спів цей
Ще тоді, як чорнобривцем
Я пішов на першу гулі
- Люлі, сину, люлі...
(О.Підсуха).

Порівняйте: звук (ц) у російській мові завжди твердий: цинк (цынк), целить (цэлить), церковь (церкъфь).

Пам'ятайте: в українській літературній мові приголосний (ц) здебільшого м'кий.

Питання для самостійної роботи:

1. Основні правила української орфоепії.

Практичні завдання: Ознайомити студентів з основними правилами орфоепії

Самостійна робота: Підготовка конспекта з орфоепічними правилами та наведення прикладів на кожне з них.

Лекція № 4. (2 години)

Тема: Створення комплексу тренувальних вправ для індивідуального виправлення мовних недоліків студентів

Мета вивчення: Виправлення індивідуальних дикційних недоліків

План

1. Виявлення індивідуальних дикційних недоліків
2. Типові дикційні недоліки і які хиби в роботі мовного апарату їх породжують
3. Створення комплексу тренувальних вправ для індивідуального виправлення мовних недоліків студентів

Основний зміст

Під контролем викладача відбуваються заняття, на яких студенти виправляють свої дикційні недоліки: стигматизм, „крізьзубість”, мляву артикуляцію, малорухливість губів, недоговорення закінчень тощо.

Виявлення індивідуальних дикційних недоліків

Недоліки дикції можуть бути пов'язані з вадами у будові мовного апарату (укорочена вуздечка, неправильний прикус, занадто рідкі або криві зуби, великий язик, викривлене піднебіння тощо). Це так звані органічні порушення. Такі випадки досить поодинокі, і їх необхідно виправляти за допомогою стоматологів-ортодонтів.

Велика кількість дикційних недоліків - це функціональні порушення. Вони пов'язані з недостатньою рухомістю або неточною роботою артикуляційного апарату - нижньої щелепи, язика, губів. Функціональні порушення піддаються виправленню в результаті систематичної тренувальної роботи.

Людина завжди відчуває дискомфорт, якщо в її мові є дикційні недоліки, які проявляються перш за все у вимові голосних та приголосних звуків.

Типові дикційні недоліки і які хиби в роботі мовного апарату їх породжують

1. «Ковтання» звуків. Голосних та приголосних на початку слова (сі – усі, соблививий – особливий, сесвіт – всесвіт), у середині слова (наказвати – наказувати, собода – свобода, сятковий – святковий), у звукосполученнях (надинці – наодинці, неважний – неуважний, подинокий – поодинокий), або наприкінці слова (присту – приступ). - *Слабке дихання, відсутня опора дихання і тому недостає енергії видиху для озвучення звуків.*
2. Нечіткі голосні звуки. - *Затиснута нижня щелепа. Рот погано відкривається. Малорухливі губи.*
3. Нечітка вимова приголосних звуків [П],[Б],[В],[У],[Ф]. - *В'яла артикуляція губів.*
4. Проблеми з вимовою [Р],[Л]. - *Погано працює кінчик язика. Слабке дихання.*
5. Проблеми з вимовою звуків [Т, Д, С,З,Ц]. - *Погано працюють губи, середня частина та кінчик язика.*
6. Проблеми з вимовою звуків [Ш, Ж, Ч, Щ]. - *Погано працюють губи та середня частина язика.*

Практичні завдання: Виявити мовленнєві недоліки студентів, звернути на них увагу та запропонувати комплекс вправ для усунення вад.

Самостійна робота: Освоєння студентами вправ, що допоможуть усунути дикційні недоліки

Лекція № 5.

Тема: Логічна виразність мовлення: мовний такт, логічний наголос, паузи, інтонація

Мета вивчення: розкрити сутність поняття засобів логіко-емоційної виразності. Визначити місце засобів логіко-емоційної виразності в загальній системі виразного мовлення. Сформувати знання про інтонації як мовленнєве явище. Довести студентам важливість значення засобів логіко-емоційної виразності мовлення для професійної підготовки телерепортера

Тема базується на законах інтонації та мелодики української мови, які урізноманітнюють і збагачують мовлення при читанні будь-якого літературного матеріалу.

Один з етапів роботи – вміння визначити логічну перспективу фрази та твору. Для цього необхідно усвідомити головну думку, її рух, простежити за її розвитком і пронести через увесь текст з метою активного впливу на глядача.

План

1. Поняття засобів логіко-емоційної виразності. Інтонація як мовне явище.
2. Підготовка художнього твору до читання та використання в ній засобів логіко-емоційної виразності
3. Використання логіко-емоційних засобів у читанні творів різних жанрів

Запитання для самоконтролю

1. Що таке інтонація?
2. Що таке пауза?
3. Що таке логічний наголос?

Основні поняття:

Засоби логіко-емоційної виразності читання - сукупність органічно пов'язаних між собою компонентів виразності, без осмислення і врахування яких неможливо передати логічного та емоційного (внутрішнього, психологічного) змісту мовлення.

Інтонація (від лат. голосно вимовляю) — ритміко-мелодичний лад мови, що відбиває інтелектуальний та емоційно-вольовий бік мовлення в послідовних змінах висоти тону, сили й часу звучання а також тембру голосу.

Пауза - перерва, зупинка між мовленнєвими відрізками.

Логічний наголос - слова, що за змістом і почуттям виділяються й забарвлюються артикуляційними способами у мовленнєвих відрізках.

Мелодика і тембр мовлення - послідовні зміни висоти тону, а також кількість, інтенсивність та послідовність виникнення гармонійних обертонів, що супроводжують основний тон звуку.

Темп мови - час звучання, тобто різні види тривалості звучання мовленнєвих відрізків. **Художній твір** — це відображення в письмовій формі думок і почуттів автора в оцінці ним факторів об'єктивної дійсності, і завдання читця — глибоко сприйняти ті думки і почуття, пережити їх і передати слухачам.

Методичні рекомендації.

2 1. Поняття засобів логіко-емоційної виразності. Інтонація як мовне явище. Мовлення охоплює процес безпосередньої дії мови як усної, так і писемної. Треба розуміти, що під поняттям «засоби логіко – емоційної виразності читання» сукупність органічно пов'язаних між собою компонентів виразності без осмислення і врахування яких, неможливо передати логічного та емоційного (внутрішнього, психологічного) змісту мовлення.

До таких компонентів належать:

- 1. Паузи (синтаксичні, логічні, психологічні, віршовані, фізіологічні).**
- 2. Змістова та емоційна функція логічно наголошених слів.**
- 3. Мелодика та її основні ходи (зміни).**
- 4. Видозміни темпу читання.**
- 5. Невербальні засоби виразності (поза, жести, міміка).**

Кожне осмислення думки, власної або чужої, може бути правильно виражене і так само сприйняте слухачами лише в тому разі, коли читець (мовець) правильно використовує всі компоненти мови (системи її звуків, складобудови, словесного наголосу) та інтонації (органічної єдності пауз, логічної та емоційної функції наголосів, мелодики, темпу, режиму й голосового тембру).

Важливу роль і процесі мовлення відіграє інтонація. Вона набуває, насамперед, виняткового значення у передачі змісту висловлювання, його найтонших відтінків, є своєрідним засобом трансформації смислових взаємозв'язків мовних елементів в межах розповіді, розкриває суб'єктивне ставлення мовця до предмета висловлюваної думки, до співрозмовника, до фактів навколишньої дійсності.

Складові частини інтонації, які сприяють оформленню смислу висловлювання та його емоційно – вольових відтінків, – пауза, темп, мелодика, логічні наголоси. Оволодіти цими засобами інтонації складно, але необхідно. Вміти чітко, виразно висловлювати свою думку – це також і вміти чітко мислити.

Паузи – це один з найважливіших елементів інтонації. Паузи – це не нулі в усній мові, а своєрідні комунікативні одиниці, що несуть відповідне навантаження: членують мовний потік на синтаксичні відрізки, речення, словосполучення, слова. Паузами називаємо зупинки між мовними тактами, окремими словами відповідно до змісту тексту, до почуттів, виражених у ньому, та до закладеної в нього ідеї. Прийнято поділяти паузи на синтаксичні, логічні, психологічні, віршовані та фізіологічні.

До категорії логічних пауз у теоретичній літературі відносять паузи, які членують мову за допомогою інтонації (інтонаційна роль членування), а в певних випадках і ті, що членують мову за допомогою розділових знаків (синтаксична роль членування). Для читця професіонала такий поділ логічної паузи не має практичного значення. Він читає твори напам'ять і спирається при цьому на логіку, а не на розділові знаки. Крапка, знак питання, знак оклику завжди відповідають паузам, оскільки

відділяють одне від одного висловлювання із закінченим змістом. Інші розділові знаки теж відповідають обов'язковій паузі. На розділовий знак – **кома** треба найбільше зважати. Вона, як і інші розділові знаки, здебільшого збігається з паузою. Але трапляється й так, що за правилами пунктуації кома ставиться, а паузи у цьому місті не слід.

Це буває в таких випадках :

1. Перед звертанням, якщо воно стоїть у середині або в кінці речення : Розкажіть мені (,) бабусю, казку.
2. Коли кома взята у дужки, це означає, що вона втратила синтаксичну роль. Отже, паузи робити не слід.
3. Після вигуків, якщо вони тісно пов'язані з наступним звертанням: Ой (,) у лузі червона калина.
4. Перед вставними словами і після них, а також після однакових слів у тому разі, коли вони пов'язані з усім реченням і мають характер вставних: Думає (,) як закінчити свій танець.
5. Перед короткими порівняльними зворотами, в основному такими, що складаються з одного слова, зі сполучниками мов, як, ніби : Хитра (,) як лисиця.
6. При жвавому темпі перед підрядними реченнями та дієприслівниковими зворотами, якщо вони за змістом тісно пов'язані з тим словом, яке стоїть перед комою : Розкажіть (,) як за горою сонечко сідає.
7. Між двома словами, що повторюються: Падай (,) падай, дощику...
8. Після сполучників і, та, якщо вони стоять перед дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами : Діти прийшли до замку (,) і, прослухавши коментарі екскурсовода, почали розглядати експонати.

Логічна пауза набуває особливого значення у власній мові та при читанні твору напам'ять. Адже саме в цих випадках розділові знаки як орієнтири для розстановки пауз відсутні, і читець має спиратись тільки на зміст, осмислений при підготовці до уроку.

Неправильне вживання логічної паузи або цілковите ігнорування призводить:

- до того, що зміст речення втрачає конкретну виразність;
- до змін у змісті тексту;
- до перетворення змісту фрази на цілковитий абсурд.

Для того щоб навчитися правильно визначати **логічну паузу** в тих випадках, коли розділові знаки допомогти в цьому не можуть, слід запам'ятати, що **пауза при відсутності розділових знаків робиться :**

1. Між поширеними групами підмета та присудка : Випускні іспити | розпочались у травні.
2. У реченнях з багатьма другорядними членами – для виділення обставин з відповідними словами : Розбійницю таку | не так судить годиться...
3. Перед сполучником і, та, що з'єднують поширені частини речень або цілі речення : Ось випаде дощик | і почне безжалісно змивати осінню красу зажуреного каштана.

4. При зворотному порядку слів у фразі (інверсія): І от ми з вами у Львові! Навколо нас | просторі дитячі майданчики будуються | нові | казкові.
5. Між словами чи словосполученнями, які виражають логічний підмет і логічний присудок і з'єднуються без допомоги узгодження : Перед хатою – подвір'я, а на подвір'ї | діти.
6. Між групами пояснювальних слів. Пауза їх розділяє для того, щоб якійсь групі надати особливого відтінку й самотності: З кінотеатру йшли додому | вдвох | Роман та Андрійко.

Мета **психологічної паузи** – зосереджувати увагу слухачів на якомусь слові чи групі слів, надаючи їм особливого значення.

Чимало існує різновидів психологічної паузи :

1. Пауза настороженості : робиться після слів ах; те; це; чш ; стій (ні кроку) і т.п: Чш ! || Тихіше! || Заснуло тільки немовля.
2. Пауза роздумів : Як і зовуть... || Дитя моє ! || Я була багата... || Не лай мене...
3. Пауза недомовленості: Озирається і раз, і вдруге, і втретє – не має... ||
4. Пауза пригадування: – Де я могла його бачити ?.. || - згадувала Оля.
5. Пауза напруження. Робиться у несподіваному місці, щоб напружити увагу слухачів, перед сприйманням слів, яким надається особливого значення: Раптом чує він: | хтось по саду летить, так навпростець і пробирається.
6. Пауза відшукування відповіді: - Тепер яблуко твоє. Лізь і зривай ! - Ні, дідусю... || Нехай завтра.
7. Паузи емоційного підсилення : -Олю ! || Олю !|| Не біжи туди! Зачекай!
8. Пауза стримування почуттєвих реакцій : -Підлога буде чиста, доню... || А душа ?

Буває ще **віршова пауза** – це така зупинка, яку читець робить вкінці віршового рядка при перенесенні одного й того ж мовного такту в наступний рядок [54]. Наприклад: Ой на дворі студенойко, вітер снігом віє. || Когут хижу підмітає, | курка муку сіє. || За віконцем зимонойка, | вітер снігом віє, | а курочка з когутиком | в хаті крильця гріють. ||

Таким чином, віршову паузу не можна робити формально. Вона має бути осмисленою і змістовною. Для цього треба знаходити такі емоційно – образні нюанси змісту, які б дали змогу перетворити цю паузу в психологічну.

Виділяють ще **фізіологічну паузу**, яка допомагає передати фізичний стан персонажа: втому, задишку, переляк тощо. Синтаксично вона позначається трикрапкою чи дефісом : -Гс - с - с ! Не заважай, – таємниче прошепотів хлопчик.-Гм -м-м... Нічого не чую!

Фізіологічні паузи підказують нам графічні знаки.

Така пауза практикується при перевтілюванні читця у дійову особу. При виконанні байки чи якихось інших творів - така пауза буває просто необхідною. Треба тільки твердо при цьому пам'ятати, що, на відміну від психологічної, фізіологічною паузою виражається стан персонажів, а ні в якому разі не читця .

Логічні наголоси є наступним компонентом засобів логіко – емоційної виразності читання. Логічним називається такий наголос, яким виділяються основні слова, за допомогою яких виражається зміст у складі всієї фрази. Так, джерелом формування інформативно – змістовних вмінь є усвідомлення того факту, що у кожному реченні є важливі для вираження думки слова, які треба виділяти більшою силою голосу, оскільки вони несуть нову інформацію про предмет мовлення : з'ясовують, що відбулося з предметом, який він є, чому саме. Під час читання нарису « Січень», уявлення про головне слово в реченні дещо поширюємо : залежно від того, що ми хочемо підкреслити, найважливішим словом може бути майже кожне з тих, що є в реченні. Наприклад : Тепер січень усюди господар.(тепер, а не раніше); Тепер січень усюди господар. (січень, а не якийсь інший місяць); Тепер січень усюди господар. (усюди, а не в якомусь іншому місці); Тепер січень усюди господар. (панує один).

На цьому ж тексті студенти вправляються самостійно, виконуючи такі завдання:

а) у реченні Риба вглиб зимувати пішла виділити кожне слово і пояснити як змінюється зміст цієї фрази ;

б) речення Жаби під корчі позабивалися прочитати так, щоб слухачі зрозуміли, що саме жаби, а не риби й не раки позабивалися під корчі; прочитати так, щоб підкреслити, що жаби позабалися під корчі, а не під каміння і не в очерет.

Мелодика є одним з основних засобів відтворення логіко-емоційного змісту тексту під час читання. Якщо паузи вказують на зупинки, зумовлені змістом, а логічні наголоси - безпосередньо на зміст і почуття, то мелодика їх відтворює. У мовних тактах найвиразніше мелодичні зміни позначаються на логічних наголосах. Кожен з них у фразі має свій логічний наголос -головне щодо змісту слова. Мелодика ж наділяє це слово найрізноманітнішими відтінками наших почуттів : звеличенням чи пониженням, схваленням чи засудженням, любов'ю чи ненавистю, повагою чи зневагою тощо. Таким чином, кожен мовний такт - це окремий мелодично оформлений малюнок. І чим більше у фразі таких малюнків, тим багатша і складніша мелодика. А звідси й правило: щоб не помилитися у визначенні загальної мелодики фрази, яка складається з кількох мовних тактів, слід встановити її в кожному мовному такті зокрема, але єдності з загальним тоном, зовнішнім і внутрішнім змістом фрази. Усі мелодичні зміни основного тону, що сприймається на слух, передаємо відносними поняттями: підвищено (позначається стрілочкою спрямованою вгору над логічно виділеним словом ()) ; пониження (позначається стрілочкою, спрямованою вниз над логічно виділеним словом ()) і монотон, (однотон) (позначається стрілочкою в горизонтальному положенні над логічно виділеним словом ()).

Наприклад: Міміка допомагає нам краще зрозуміти співрозмовника, розібратися, що він відчуває. Так, підняті брови, широко розкриті очі, опущені вниз кінчики губ, привідкритий рот є свідченням здивованості; сум відображають зведені брови, злегка опущені кутики губ. Для кожного важливо вміти «розшифровувати», «зрозуміти» міміку співрозмовника.

б Щоб міміка була виразною, систематично слід промовляти перед дзеркалом кілька різноманітних по емоційності (сумні, веселі, смішні, трагічні) фрази. Слідкувати за тим, як змінюється міміка і чи передає вона відповідну емоцію. Багато може сказати і жестикуляція співрозмовника. Ми навіть і не уявляємо, скільки різноманітних жестів

використовує людина про спілкуванні, як часто супроводжує ними своє мовлення. Ось що дивно. Мовленню вчать з дитинства, а жести засвоюються природним шляхом, і хоча ніхто наперед не пояснює їх значення, співрозмовники правильно розуміють і використовують їх. Напевно, пояснюється це тим, що жест використовується частіше не сам по собі, а супроводжує слово, іноді уточнює його. Жест не лише уточнює думку, оживляє її, а й в поєднанні зі словами посилює її емоційне звучання, сприяє кращому сприйняттю висловленого. Та жестами слід користуватися обережно, вони повинні відповідати суті висловленої думки. Інтонація – невід’ємна риса звукової мови. У сукупності з іншими ознаками мовлення (поза, жести, міміка), інтонація виконує важливі функції, служить засобом комунікації. Практичне засвоєння учнями таких важливих компонентів інтонації, як паузи, мелодика темп, логічні наголоси, поза, жести, міміка, є запорукою осмислення учнями нашого мовлення, усвідомлення виразності рідної мови.

2. Підготовка художнього твору до читання та використання в ній засобів логіко-емоційної виразності

Оволодіння технікою мовлення та засобами інтонаційної виразності є важливою передумовою до успішного читання художнього твору, але цього недостатньо. Для правильного вибору прийомів та засобів необхідно провести копіткий аналіз тексту, осмислити його, визначити мету читання. У підготовці твору до виразного читання виділяються такі основні напрями, як літературознавчий і виконавський аналіз тексту

1. Аналіз тексту

Твір уважно прочитується, визначається його жанр, тема («про що йдеться») та ідея (головна думка). Це необхідно для правильного розуміння задуму автора і подальшого визначення мети читання. Адже, не зрозумівши глибинного змісту твору, неможливо «озвучити» його правильно: «Основне зерно мистецтва художнього слова і весь сенс його міститься не в дикції, не в голосі і навіть не в грамотному розборі фрази чи частини твору, а в умінні правильно трактувати цей твір, тобто, пізнаючи ідею автора, насичувати її своїм, кровним, активним дієвим відношенням» (9, 86). Ідея твору розкривається через систему образів, серед яких найважливіше значення мають дійові особи: саме через них автор передає свої думки, почуття, світосприймання, ставлення до дійсності. Конфлікт між дійовими особами є серцевиною твору: зрозумівши мотиви дій героїв, ми наблизимося до розкриття ідеї. Саме тому необхідно максимально ясно уявити собі кожного героя (його зовнішність, вік, характер, манеру поведінки, навіть попередній досвід життя), що допоможе зрозуміти мотиви його вчинків, висловлювань, стосунків з іншими дійовими особами, місце і значення в творі. Тільки за умови правильного виконання цього аналізу можна знайти вірні засоби для передачі («малювання голосом») конкретних образів.

2. Визначення мети читання

Осмисливши художній твір – його ідею, систему образів, обставини, де проходить дія, – можна визначити мету читання. Для чого читається твір? Чим схвилювати, зацікавити слухачів, які викликати емоції? Головну мету звичайно 7 називають «надзавданням», або виконавським завданням. Вона кристалізується поступово, в процесі дійового аналізу, тому що кожний епізод працює на неї, конкретизує,

підкріплює. Кожна частина сюжету, що має логічну завершеність, відокремлюється логічною паузою. Це дає слухачеві можливість краще зрозуміти і відчувати прочитане, а виконавцеві – настроїтись на подальше читання. Аналізуючи кожную частину, тексту, треба вирішити такі завдання: —зрозуміти і розкрити внутрішню логіку подій чи опису (підтекст – те, про що прямо в тексті не говориться, що відчувається за словами як особлива емоційна оцінка, яка визначає сутність думки автора), вибрати тональну емоційну характеристику стику; —визначити головну думку частини, дати їй умовну назву (можна для цього вибрати цитату з тексту). Заключна фраза часто несе особливий підтекст. Тому читати її треба досить уповільнено, вагомо, після неї робити велику паузу, щоб дати можливість слухачам пережити прочитане, подумати над ним. Такий аналіз допомагає сформулювати мету читання, або виконавське завдання, для кожної частини тексту.

3 Аналіз сюжету і композиції твору

Елементи сюжету – це експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка, кінцівка, епілог (експозиції та епілогу в маленькому творі може й не бути). Мета експозиції – привернути увагу слухача, підготувати до сприйняття на ступнях подій. Вона потребує розповідних інтонацій. Часто твори починаються відразу із зав'язки, яка вводить до початку дії (конфлікту). В цій частині з'являються герої – дійові особи, створюються перші враження про них, від чого залежить ступінь подальшого розуміння тексту. Розвиток дії веде до найвищої, найбільш напруженої точки розповіді – кульмінації, в якій найяскравіше виявляється ідея твору; після цього моменту в дії настає злам Виділення кульмінації під час читання (темпом, силою голосу, мелодикою, паузами) обов'язкове. Розв'язка – найчастіше заключна частина Вона вносить розрядку в дію, підводить підсумок подій (розставляє все по своїх місцях).

4. Аналіз лексичних особливостей тексту

Мова художнього твору теж потребує спеціальної уваги, а саме необхідно:

- 1) уточнити тлумачення слів, значення яких неясне, вибрати способи їх пояснення дитині;
- 2) перевірити наголос у словах, вимова яких викликає сумнів (особливо у віршованих рядках, де помилковий наголос може зламати ритм);
- 3) виявити всі художні особливості мови автора («розшифрувати» метафори, проаналізувати уособлення, порівняння, підкреслити випадки звукопису тощо);
- 4) визначити стилістичні особливості мови героїв твору

5. Розмітка тексту для читання.

Наступний етап роботи – робоча розмітка тексту спеціальними знаками (створення партитури), яка вимагає глибокого проникнення у зміст та емоційний характер кожної фрази. Знаками виділяють паузи, головні слова (логічний наголос), повороти мелодики, зміни темпу.

6. Вправління у читанні тексту.

Слід зазначити, що підготовка до читання ліричних творів істотно відрізняється, адже вони не мають сюжету, невеликі за обсягом, але вагомі за змістом і своєрідні за формою. Головне в них – почуття ліричного героя, емоційна оцінка фактів життя або їх філософське осмислення, а в підтексті – чуттєвий стан автора. Тому до завдання виконавця входить осмислити глибинний зміст твору і через нього визначити настрій, з

яким його треба читати. При аналізі велику допомогу може надавати історична довідка про час і оточення поета, події, умови, за яких народився твір. Ці відомості, цікаві і важливі для виконавця, не завжди доречно подавати дітям, але, закладені у підтекст, вони являють собою основу створення ліричного образу, правильного розуміння і сприймання тексту твору.

Аналізу підлягають такі якості виконання:

- 1)техніка читання;
 - 2)рівень володіння інтонаційними засобами мовлення;
 - 3)ступінь досягнення мети читання (розуміння змісту).
- Для запису зауважень пропонуємо розділити сторінку на 2 частини («Техніка читання» та «Інтонаційні засоби»), в яких позначати як очевидні достоїнства, знахідки (+), так і недоліки (-).

3 Використання логіко-емоційних засобів у читанні творів різних жанрів Прислів'я – один із видів усної народної творчості. Можна виділити такі особливості прислів'їв: узагальнення народного досвіду, повчальність, стислість і ємкість висловленої думки, влучність і поетичність, використання в прямому і переносному значеннях.

Практичні вправи і завдання

1)Проаналізуйте прислів'я і прочитайте відповідно до позначок і рекомендацій.

- Добрий початок – | половина діла. (Розповідна, спокійно.)
- Не біда,| як є хліб і вода! (Оклична, бадьоро.)
- Землю поважай – | вона дасть урожай. (Спокійно, лагідно.)
- Де таке бачено, | щоб родила нива ледачому? (Запитально, насмішкувато.)

2)Проаналізуйте зміст прислів'їв і визначте їх підтекст. З якими різними почуттями можна прочитати кожне з них?

- Лінивого й ноги не носять.
- Носить голову тільки для шапки.
- Хоч би три дні не їсти, аби з печі не злізти.
- Це було за царя Горошка, як було людей трошки.
- Жодний ще вченим з неба не впав.
- З осла не буде коня.
- Хто співає, той журбу проганяє.

3)Проаналізуйте зміст і підготуйтеся до читання прислів'їв. Визначте паузи, логічний наголос, особливості інтонації та емоційного забарвлення.

- Умій сказати, умій змовчати.
- Давши слово – держись, а не давши – кріпись.
- Слово – не горобець, вилетить – не піймаєш.

Завдання для контролю:

1. Підготувати опорний конспект.
2. Вивчити лекцію та підготуватися до тестового контролю.
3. Підібрати твір для читання та вміти його аналізувати.

Рекомендована література

Основна

1. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
2. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
3. Сербенська О.А., Волощак М.Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. – 204 с.
4. Сербенська О.А. Ефірне мовлення у взаєминах з усною мовою // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук-метод. Праць. – Львів, 2002.
5. <http://www.slovnyk.net/>
6. Новий тлумачний словник української мови/ Уклад.: Радченко І.О. – К. – Подільський: Абетка, 2006. – 544 с.
7. Кузнєцова О.Д. Засоби масової комунікації. Посібник: Вид. 2-ге, перероблене й доповнене. – Серія «Навчальні та наукові видання професорсько-викладацького складу Львівського національного університету імені Івана Франка» - Львів: ПАІС, 2005. – 200 с.
8. Дмитровський З.Є. Телевізійна журналістика. Навч. посібник. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – 208 с.
9. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: Навч. посібник. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
10. Шаповал Ю.Г. Телевізійна публіцистика: методологія, методи, майстерність: Монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 233 с.
11. Ваніна О. Значення голосу і манери говорити для теле - і радіожурналістів // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2002.
12. Базюк Л. Штрихи до характеристики мовної особистості тележурналіста // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2000.
13. Бакинська О. Культура телевізійного мовлення та його вплив на телеаудиторію. Телерадіожурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє / Збірник науково-методичних праць – Львів: Ред. – вид. відділ Львівського університету, - 1997. – 160 с.
14. Жугай В. Проблеми якісної продукції в українському телеєфірі // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2000.
15. Лизанчук В.В. Радіожурналістика: засади функціонування. Підручник. – Львів: ПАІС, 2000. – 366 с.
16. Капелюшний А. Росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2002.
17. Сербенська О. Суржик: «низька мова» безлад чи мовна патологія // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2001.
18. <http://www.glavred.info/ukr/>
19. Штурнак О. Порушення мовних норм на українських телеканалах (УТ-1, 1+1, ІНТЕР) // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2003.
20. <http://www.internews.ua>

21. <http://ktf.franko.lviv.ua/vivat/book.html>
22. Мітчук О. Нова суспільно-політична лексика сучасних ЗМІ // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2003.
23. Бабич Н. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.
24. Сербенська О. Актуальні проблеми екології української мови та сучасні засоби масової комунікації // Українська періодика: Історія і сучасність: Доповіді та повідомлення сьомої Всеукр. наук. – теорет. конф. / За ред. М.М Романюка. – Львів, 2002.
25. Антонечко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо: 4-е вид. перероб. і доп. – К.: 1997. – 336.
26. Новий словник української мови: У 4 т. – К., 1999. – Т. 1.
27. <http://www.mediabusiness.com.ua/documents/zagalne/ukrinian1/6107.html>
28. Білянська О. Мовна агресія як антипод культури мовлення // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук. – метод. праць. Львів, 2003.

Допоміжна:

1. Бутейко К. Метод Бутейко. – М.; Патріот, 1990.
2. Гладишева А. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність. – К.: Віпол, 1996.
3. Тоцька Н. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. – К.: Либідь, 1981.
4. Гладишева А. Сценічна мова. Основні поняття та їх тлумачення. – К.: Віпол, 2003.
5. Орфоепічний словник української мови: У 2т. – К.: Довіра, 2001-2004.

Навчальне видання

ОСНОВИ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ

конспект лекцій

Укладач:

Тетяна Логінова, завідувач кафедри телерепортерської майстерності

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерна верстка: *Ю. Коваленко*

План 2022

Формат 60x84/16

Гарнітура "Times". Папір для мн. ап. Друк ризограф.

Адреса редакції видавця:

ХДАК, Україна, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз,4

Надруковано в лаб. множ. техніки ХДАК